

Чедомир БОГИЋЕВИЋ

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ И СИСТЕМ ОРГАНИЗАЦИЈЕ СУДСКЕ ВЛАСТИ ПРЕМА УСТАВУ КЊАЖЕВИНЕ ЦРНЕ ГОРЕ ОД 1905. Г.

I

ПОЛОЖАЈ И ОРГАНИЗАЦИЈА СУДОВА ПРИЈЕ ВЕЛИКЕ НИКОЉДАНСКЕ СУДСКЕ РЕФОРМЕ ОД 1902. ГОДИНЕ

Проглашење *Устава за Књажевину Црну Гору, 6/19. 12. 1905. године*¹, у односу на положај и организацију судова, затиче установљени систем великих судских реформи – *Никољданске судске законе од 6/19. 12. 1902. године*, када су проглашени: *Закон о судској власти, Закон о устројству судова, Закон о грађанској судској надлежности и Закон о кривичној судској надлежности*.

Прије проглашења наведених Никољданских, реформских судских закона, у Црној Гори постојали су ови судови: *Кметовски, Капетански, Окружни и Велики црногорски суд*.

¹ Устав је сачинио уредник београдских новина Г. Ђурчић, и та конституција је, у ствари, компилација рјешења Устава за Књажевину Србију из 1869. године. Краљ Никола није понудио да Устав раде позната имена црногорских правника, због чега он није одговарао изразу времена и потребама црногорског друштва, мада је сам по себи донио новине у систему функционисања демократских установа парламентаризма. Устав је, међутим, послужио злоупотребама његових институција од стране црногорске опозиције у циљу детронизације династије Петровић и рушење црногорске државе, што потврђују многе околности које су се дешавале након његовог доношења (бомбашка афера, колашински процес и Подгоричка скупштина). Устав је требало донијети одмах послје Берлинског конгреса (1878), а пошто се закаснило у његовом проглашењу снаге политичке деструкције под видом социјалног незадовољства и демократизације друштва користиле су његове уставне институције за поништење црногорске државе и понижење црногорског народа. (О томе пише др Л. Томановић, предсједник Владе црногорске, у „Мојим успоменама”, а исту тезу истиче др Д. Живковић, у „Тестаменту Краља Николе”).

Долазећи на дужност министра правде (1893-1899), господин *др В. Богишић* одмах је преузео преуређење Великог суда, племенских и окружних судова, обилазио их, давао им усмена и писмена упутства, издавао законске наредбе, сазивао судије окружних и племенских судова на Цетиње, објашњавао им Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору и уводио их у његове правне установе и начин примјене (*др Нико С. Мартиновић, Историја кодификације имовинског права, Цетиње 1958, стр. 240*). За то вријеме др Богишић је у својству Министра правде, преко Министарства, издавао наредбе са законском снагом: *Наредбу о роковима за жалбу против судских пресуда (14. 12. 1893. г), Наредбу о судској потврди уговора којима се стјечу непокретнине (16. 12. 1893. г), Наредбу о дописивању нижих власти са Великим Судом (8. 6. 1894. г), Наредбу о држању судија наспрам парничара и вишечланим судовима (8. 8. 1896. г), Наредбу о уређењу приставне службе у Великом суду и окружним капетанствима (11. 12. 1896. г), Наредбу о приступању Њ. В. Господару ради судских послова (14. 12. 1896. г), Наредбу о потврди уговора (10. 6. 1894. г), Наредбу о томе што ће се прилагати „биљетима” које шаљу нижи судови вишима (5. 8. 1896. г), те Наредбу о судском одмору (20. 6. 1894. г)*. Овдје истичемо мотиве наребодавца са својством законодавца, за право жалбе владару на судске одлуке: „И у осталој Јевропи, исто као и код нас владалац се сматра не само за врховног војсковођу него и за врховног судију... И за оне парнице за које је допуштено приступити господару, одређује се за то поступање само један дан у недјељу, и то субота, док се не би назначио који други дан.” (*Наредба о приступању Њ. В. Господару ради судских послова, Зборник судских закона, уредби и наредби, II, Цетиње 1912. г*).

„Противу пресуда у грађанским парницама сваки Црногорац имао је право, да се у пошљедњој инстанци жали Књазу Господару све до судских реформи 1902. године. Господар је имао нарочитог референта по тим жалбама, па је парничаре као њихове свједоке јавно преслушавао, често под чувеним Бријестом. У пошљедње доба, Господар је то чинио сваке суботе у великој дворани Великог суда у присуству свих судија и пуне дворане слушалаца. За вријеме ових јавних расправа сваки присутни Црногорац имао је право узети ријеч као свједок, да пред Господаром расвијетли истину... У случају виших и заплетених парница, Господар је у Двор позивао све чланове Великог суда и Државног савјета, и ту се парница претресала потанко у више махова, у присуству парничара који су се често могли слободно парничити и са самим судијама... Отуда је лако закључи-

ти како је тешко било народу када је судским реформама пошљедња инстанција остала у Великом суду. Зато је Господар и даље примао жалбе и против извршних пресуда, па је позивао чланове Великог суда, да му потанко образложе дотичну пресуду. Али не би ни једну измијенио, него само препоручио Великом суду, да поново узме у предмет парницу, и да допуни ишљеђења, кад би видио да то правда захтијева”. (*Педесет година на престолу Црне Горе*, Цетиње 1910, стр. 216).

Циљеве нових реформских судских закона надојене европском правном културом и јуриспруденцијом што су их изградили европски народи, Књаз Господар је исказао у пријесточној бесједи поводом проглашења тих закона, када је између осталог рекао: „Све од удеса наше царевине, скоро до дана данашњега, вршили су правду у овој земљи наши најбољи јунаци, војводе, сердари и прваци земаљски, а потоња ријеч је била нас господара. С њима су моји стари вршили правду под кровом и под растовима, под ведрим небом и у логорима. И тај исти начин суђења, застао сам и ја и главом сам по њему доста пута поступао. Засиједања тих вршилаца правде блистала су дивним народним ношивом и сјајношћу оружја, виспремим здравим разумом горштака, гордошћу слободних људи и поносом куће и племена, блистала су са урођеним краснорјечјем и, рећи ћу правдом, јер да није и то било, ко би онда сачињавао наш јуначки логор... Дух времена и потребни развитак државе захтијева данас друге људе, друге јунаке, јунаке науке и јунаке рада...” (*Глас Црногорца* од 7. 12. 1902, стр. 1).

Законом о судској власти из 1902. године, било је уређено да се судска власт врши у име Књаза Господара и да се све судске пресуде проглашавају у његово име (чл. 1), именовање судија вршило се указом Књаза на предлог министра правде, (чл. 4), судије су уживале доживотност и сталност у вршењу свог позива (чл. 4) осим у случајевима утврђеним Законом о чиновницима грађанског реда. Судије су биле независне у вршењу судских дужности (чл. 5), али се нијесу смјеле упуштати у расправљање о снази и важности закона који су редовно обнародовани (чл. 6). Судство је било независно и одвојено од управне власти изузев у односу (привремено) на капетанске судове (чл. 11). Судија није могао, осим судске, никакву другу службу имати (чл. 12). О сукобу надлежности између судских и управних власти рјешавао је Државни савјет (чл. 13).

Према *Закону о устројству судова* (1902) постојала је сљедећа организациона структура у Црној Гори: *сеоски кметови* (као примиритељни судови), *капетански судови*, *обласни судови* (пет) и *Велики суд*. У вароши-

ма – Цетињу, Ријеци, Подгорици, Даниловграду, Никшићу, Колашину, Андријевици, Виру, Бару и Улцињу, судску функцију вршили су и *општински судови*, умјесто капетанских судова, у првом степену а сходно *Уредби о варошким општинама* од 23. 4. 1899. године.

Капетански судови су првостепени и суде као инокосни (чл. 2 и 3 Закона).

Обласни судови суде у првој и другој истанци, као колегијални (вишечлани) састављени од предсједника и двије судије гласача (чл. 3 и 5).

Велики суд као посљедњу и највишу истанцију сачињавају предсједник и четири члана (чл. 2 и 6).

Чинови судског особља одређени су у посебном додатку Закона о државним чиновницима а њихове плате одређене су биле посебним законом.

Према *Закону о грађанској судској надлежности* (1902), стварна надлежност судова била је одређена на сљедећи начин: *сеоски кметови*, као примиритељне судије, покушавале су поравнање међу странкама, јер се ни једна тужба није смјела примити у капетанском суду прије неголи тужитељ пред сеоским кметом призове туженога да се са њим изравна. Кметови су слали извјешће, путем „Биљета”, надлежном капетанском суду. *Капетански судови* судили су све имовинске спорове до 100 круна а по сагласности странака и спорове на 200 круна. *Обласни судови* били су надлежни за све имовинске спорове, укључујући и спорове о наслеђивању, и то у првом степену, а одлучивали су и по жалбама на пресуде капетанских судова, као другостепени судови, њихове одлуке биле су коначне. *Велики суд*, рјешавао је, као другостепени, по жалбама (апелацијама) на пресуде обласних судова као првостепених. Противу њихових рјешења није било мјеста апелацији. Он је рјешавао и у споровима поводом сукоба надлежности између разних судова.

Према *Закону о кривичној судској надлежности* (1902), стварна надлежност судова изгледала је овако: *капетански судови*, извиђали су, судили и пресуђивали све преступе против имања до вриједности до 50 круна, увреде и преступе против јавног реда и мира који се кажњавају до 40 круна глобе или затвором до недјељу дана. *Обласни судови* извиђали су и судили и пресуђивали све злочине и преступе осим оних из надлежности капетанских судова и поступали, као другостепени, по жалбама на пресуде капетанских судова. Сваку пресуду којом је неко био осуђен на смрт дужни су доставити са списима Великом суду. Уколико је Велики суд потврдио такву пресуду, достављао је списе министру правде који их је подносио Књазу ради одобрења. Одобрена пресуда морала је бити

извршена у року од 24 сата. *Велики суд*, као највиша судска инстанција, одлучивао је по жалбама на пресуде обласних судова, и против његове одлуке није било апелације.

Сходно овласти из одредбе чл. 6 Закона о устројству судова, министар правде – др Лујо Војновић је 27. 1. 1903. године донио *Унутрашњи Правилник Великог суда*, према којем је овај суд, у пленарним сједницама рјешавао: како се има разумјети какав пропис закона када је у судској пракси дошло до различите примјене, у случају рјешавања сукоба надлежности у грађанским стварима, кад министар правде затражи мишљење од суда о каквом пропису закона и кад Велики суд нађе да треба допунити или донијети такав нови закон.

II

УСТАВНИ ПОЛОЖАЈ И ЗАКОНСКО УРЕЂЕЊЕ СУДСКИХ ВЛАСТИ ПРЕМА УСТАВУ ЗА КЊАЖЕВИНУ ЦРНУ ГОРУ ОД 1905. ГОДИНЕ

Нормативном анализом Устава од 1905. године може се закључити да уставна рјешења према том конституционалном акту, не доносе никакву измјену у постојећој организацији судова у Црној Гори, уређену Законом о устројству судова из 1902. године. Устав санкционише постојећу структуру судова – *капетанске, општинске, обласне и Велики суд* (чл. 143 и 144 Устава).

Устав утврђује неколико принципа и начела о положају судске власти, чиме уводи уставне гаранције у односу на њихову надлежност, независност, објективност и непристрасност, те сталност положаја судија.

Судство у Црној Гори је независно, а правда се изриче у име Књаза Господара (чл. 142. Устава).

Све судије постављао је Књаз Господар, указом и они не могу бити премјештени, отпуштени или пензионисани, осим по Закону о судијама (чл. 145). Судови суде и рјешавају по законима земаљскијем (чл. 146). Никакав суд ни судско надлештво не може се установити осим путем закона (чл. 148). Установљен је принцип јавности у раду судова, која се могла искључити у случају заштите морала или одржавања реда (чл. 150). Пресуде и рјешења морали су садржавати разлоге и законске одредбе на којима су основани (чл. 151). У погледу квалификација за судијску дужности, било је предвиђено да судија мора бити црногорски држављанин, који уз друге услове за државну службу, има завршен правни факултет, и најмање 25 година живота и двије године рада у судској струци – за Обласни суд, односно за предсједника Обласног суда најмање четири године

у судијској струци обласног судије, или секретара Министарства правде или Великог суда, а за предсједника и чланове Великог суда тражило се најмање шест година рада у судској струци обласног суда и 30 година живота (чл. 154).

Уставом је утврђен принцип инкомпатибилности – неспојивости функције суђења за сроднике по крви у правој линији у ма коме било степену, а у побочној линији до четвртог кољена (осми степен), а по тазбини до другог кољена (четврти степен) закључно.

Године 1906. донесен је *Законик о судском поступку у грађанским парницама* (01/14. 11. 1906). Одредбом чл. 1 промулгационог акта тог законика, одређује се да се тим законом уређују правила по којима ће се вршити правда у грађанским парницама и пред судом тражити, бранити, доказивати, обезбјеђивати, судити и пресуђивати, док се одредбом чл. 2 Законика одређује да ће се на парнице које су у течају, прије него је овај Законик ступио на снагу, примјењивати до пуноважног рјешења спора, обичајно право. Овим закоником се уређује обезбједни и извршни поступак (чл. 105-298).

Исте – 1906. године – 23. 2/8. 3, донијет је *Кривични законик за Књажевину Црну Гору*, који је мотивисан потребом за одржавање правног поретка као првобитног услова за добар и правилан развој, како појединца, тако и цијелог друштва, са наређењем да се за Књажевину Црну Гору усвоји Криминални законик Краљевине Србије из 1860. године, са измјенама и допунама према црногорским приликама и правним обичајима (чл. 1 акта о промулгацији Законика).

Судску власт у војсци вршили су војни судови. Према *Закону о устројству војних судова за Књажевину Црну Гору*, постојали су: дивизијски (као првостепени) и *Велики војни суд* (као другостепени). Војни судови су судили за преступе и злочине свим војним лицима утврђеним чл. 6 *Војно-Кривичног закона* од 20. 7/2. 8. 1910. године, као и невојним (цивилним) лицима кад учине кривично дјело за које исти закон прописује надлежност војних судова. Сукоб надлежности између војних судова рјешавао је министар војни. Сукоб надлежности између војних и грађанских истражних власти и војних судова, с једне стране, и грађанских судова с друге стране рјешавао је Државни савјет. Судије су постављане указом Краља Господара на приједлог министра војног.

Трговачки спорови, према *Трговачком законнику* од 27. 1/4. 2. 1910. године, стављени су били у надлежност обласних судова, као трговачких судова, у првом степену – Цетиње, Бар, Подгорица, Никшић и Колашин. У

другом степену трговачке спорове пресуђивао је Велики суд. Трговачки спорови су се сматрали хитним што је био одраз идеје да су они у функцији развоја привреде, тржишта и трговачког капитала.

1904. године (1/14. јануар) доније је *Устав православних консисторија у Књажевини Црној Гори*, којим се уређују кривице свештених лица и надлежност епахијских судова у стварима свештеничког живота. Свештена лица подлежали су свјетовним – грађанским судовима у питањима грађанског и имовинског права и повреде државних закона. За брачне спорове надлежне су биле консисторије, док је за грађанске посљедице брака надлежан био грађански суд. *Констисторија* (презвитерејски савјет) помагао је епархијском архијереју у епархијској управи епархијском суду а чиниле су га три редовна, два почасна члана, секретар, који су постављани Указом Књаза Господара на предлог епархијског архереја, и канцелисте кога је постављао архијереј у договору са Министарством просвјете и црквених послова.

Законом о судском поступку у кривичним дјелима од 20. 1./2. 2. 1910. године, уређено је да злочине и преступе суде, у првом степену – обласни судови а у другом и посљедњем – Велики суд, док иступе против имања до износа од 200 перпера и против увреда извиђају, суде и пресуђују капетански, односно општински судови у првом а обласни у другом и посљедњем степену.

Заступници странака пред судовима и другим јавним надлештвима, могли су бити само *правозаступници – адвокати*. Одредбом чл. 4 *Закона о јавним правозаступницима* (1909) било је одређено да бранилац може бити само правозаступник, а да он мора бити црногорски држављанин који је навршио 25 година живота, положен претходни гимназијски испит, свршени правни факултет и једногодишњу праксу.

Према *Закону о устојству судова* (25. 2./10. 3. 1910. године) правду су изрицали: *капетански судови*, *10 обласних судова* и *Велики суд*, а у варошима: Цетиње, Ријека, Вир, Бар, Улцињ, Подгорица, Даниловград, Никшић, Колашин и Андријевица – *општински судови*. Сједишта обласних судова била су у: Цетињу, Ријечи, Бару, Подгорици, Даниловграду, Никшићу, Велимљу, Шавнику, Колашину и Андријевици. Искључива надлежност за првостепено рјешавање и трговинским споровима била је код обласних судова (Цетиње, Бар, Подгорица, Никшић и Колашин). *Капетански судови* су првостепени и судили су као инокосни. *Обласни судови* су били вишечлани (колегијални) и судили су у првом и другом степену. *Велики суд* судио је у другом и посљедњем степену и радио је у два одјељења – грађан-

ском и кривичном У свом саставу имао је предсједника и шест чланова, два секретара, шест писара и потребан број приставног особља.

Свако лице, при ступању у државну службу, полагало је прописану заклетву. Према *Закону о чиновницима грађанског реда у Краљевини Црној Гори* 5/18. 4. 1914. године (чл. 17) заклетва за судије је гласила: „*Ја Н. Н. заклињем се Богом свемогућим да ћу Краљу Господару Црне Горе (име) бити вјеран, да ћу се савјесно придржавати Устава и свију закона у Црној Гори, да ћу своју дужност тачно и исправно отправљати и да ћу се при изрицању правде, без обзира на личност, држати једино закона – тако ми Бог помогао.*” Заклетва се полагала само један пут.

У новоослобођеним областима, након Балканских ратова према *Уредби о управним, судским и финансијским властима у новоослобођеним крајевима* од 10. 12. 1913. године, укључене су пећка, беранска, бјелопољска и пљеваљска област са сједиштима обласних судова у Пљевљима (пљеваљска област), Пећи (пећка област), бјелопољска област припадала је колашинској судској области, док су беранска област и плавско-гусињска капетанија биле у саставу андријевачког обласног суда. У тим областима постојали су обласни судови, капетански судови, општински – варошки судови и предсједници општина. За становнике исламске вјероисповјести у брачним и наследним споровима предвиђена је надлежност *шеријатских судова*, док су имовински спорови изузети из њихове надлежности иступањем на снагу Општег имовинског Законика (1888) исти дати у надлежност редовним црногорским судовима.

ИЗВОРИ

- *Устав за Књажевину Црну Гору из 1905. године, закони, уредбе и наредбе* цитирани у тексту овог чланка.
- *Зборник судских Закона, Уредби и Наредби I-II*, Цетиње 1912.
- Др Б. Павићевић, др Р. Распоповић, *Црногорски законици, 1796-1916. I-V*, Подгорица, 1998.

ЛИТЕРАТУРА

- Милован-Мушо Шћепановић, *Организација и рад судова у Црној Гори до 1918. године*, ЦИД Подгорица 1999. г.
- Др Секула Дрљевић, *Организација црногорских редовних грађанских судова у свом историјском развоју*, Архив, Београд, 5-6/1910.
- *Педесет година на Престолу Црне Горе (1860-1910)*, Цетиње 1910.